Türk ve Fransız Anayasalarında Laiklik İlkesi

Principle of Laicity in Turkish and French Constitutions

Assoc. Prof. Dr. Ebru Karaman (Beykent University, Turkey)

Abstract

To be assumed as a truly democratic state of law; the state should not make law according to a religion and not have a religion-based structure. Turkey and France are two countries different from others being in the discussions on secularism examining the relationship between religion and state. Because the laicity is one of the foundations of the regime and takes part in the legal system as a constitutional principle.

In the first chapter the provisions on laicity in the Turkish Constitutions before the date 1982 and in the Turkish Constitution dated 1982 are going to be explained then the discussions in Turkey are going to be evaluated according to the Turkish Constitutional Court's approach to the principle of laicity. In the second part the provisions on the principle of laicity in the French Constitution dated 1958 are going to be explained, afterwards the discussions on laicity in France is going to take place.

State and religion relations continue to be relevant a subject. That is why it still gives form to Turkish political life. The freedom of religion and the separation of religious and state relations are the requirements of the laic state. For a state these includes not to have an official religion, be impartial to all the religion and to treat equal to all the believers to different religions, to distinguish the religious institutions and state institutions and not to have an accordance between the rules of and the rules of religion.

1 Giriş

“Lâiklik” dilimize Fransızca “laïc” sıfatından girmiştir. Bu kelime de Latince “laicus” kelimesinden gelmektedir. Bu kelime din adamları sınıfına ait olmayan demektir (Robert, 1991). Dilimize bu kelime ilk defa meşrutiyet yıllarında girmiş ve “lâdini” olarak Türkçeye tercüme edilmiştir. “Ladini” Devellioğlu’nun Osmanlıca-Türkçe Sözlüğüne göre “dindışı” demektir (Gözler, 2018). Türkçede kullanılan “lâiklik” terimi Fransızca, “laïcisme”nin değil, “laïcité”nin karşılığıdır. Laïcisme, “lâiklik” değil, “laikçilik” demektir. Laïcité, “sivil toplum ile dinsel toplumun ayrılığı ilkesi” demektir. Laïcisme ise, “kurumlara dinsel olmayan bir nitelik vermeyi amaçlayan doktrin” demektir (Robert, 1991). Lâiklik yerine bazen “sekülerizm” teriminin kullanıldığı da görülmektedir. Sekülerizm, “dinin toplumsal hayattaki öneminin azalması ve dindarlığın zayıflaması demektir”. Dolayısıyla bu kavram hukuki değil, sosyolojik bir kavramdır (Gözler, 2018). 1982 Anayasası’nda “laikçilik (laïcisme)” kelimesi kullanılmamakta, “lâiklik” ve “lâik Cumhuriyet” ifadeleri kullanılmaktadır.

Lâikliğin çok çeşitli tanımları yapılmıştır. Laiklik, kamusal siyasi yaşamda din kurallarından arınmış, insanların eşitliğini, akıl ve bilimi temel almış bir yaşam biçimidir (Saylan, 2001). Başgil’e göre laiklik, din ile devletin birbirinden ayrılması ve devletin din, dinin de devlet işlerine karışmaması, memlekette mevcut ve maruf din ve mezheplere karşı devletin tarafsız vaziyet alması, bunlardan hiçbirini, diğeri aleyhine olarak, hususi surette imtiyazlandırması; buna mukabil dinin de devlete karşı nisbi de olsa, bir muhtariyet içinde ahlaki ve manevi hayatın nizamı olarak hüküm sürmesidir (Başgil, 1998). Sağlam, konuya farklı bir yaklaşım getirerek, her ülkenin farklı siyasi, ekonomik ve tarihsel koşullara, farklı bir din anlayışına sahip olduğundan yola çıkarak, laiklik tanımının da ülkeden ülkeye değişebileceğini ve bu sebeple genel bir tanım vermenin doğru olmayacağını düşünmektedir (Sağlam, 2009). Kanadoğlu ise, hem bir ideoloji hem de bir aksiyon olarak kabul edilmesi gereken laikliğin anlam ve tanımının, onun ait olduğu dildeki işlevine bakılarak yapılmasının en sağlıklı yol olduğunu düşünmektedir (Kanadoğlu, 2013).

Anayasa Mahkemesi kararlarında, laikliğin hukuki, sosyal ve siyasi tanımlarına değindikten sonra özenle korunması gereken çok önemli bir anayasal ilke olduğu üzerinde durmuştur. Anayasa Mahkemesine göre laiklik, Ortaçağ dogmatizmini yıkarak aklın öncülüğünü, bilimin aydınlığı ile gelişen demokrasi ve özgürlük anlayışını, uluslaşmayı, bağımsızlığı, ulusal egemenliği ve insanlık idealini temel kılan uygar bir yaşama biçimidir. Laiklik egemenliğe, demokrasiyle birlikte özgürlüğe, bilgi bileşimine dayanan toplumsal bir atılım, siyasal, kültürel ve sosyal yaşamın çağdaş düzenleyicisidir. Anayasa Mahkemesi bazı kararlarında, laikliğin her ülkenin kendi şartlarına göre farklılık arz edebileceğini belirterek, özellikle İslam Dini ile Hristiyanlık arasındaki farklılıklara değinmiş ve Türkiye şartlarına uygun bir laiklik anlayışı belirleme yoluna gitmiştir (E.1971/53, K.1971/76, KT.21.10.1971; E.1980/19, K.1980/48, KT. 03.07.1980; E.1982/3, K.1983/1, KT.25.10.1983; E.1986/11, K.1986/26, KT.04.11.1986; E.1989/1, K.1989/12, KT.07.03.1989).

Laikliğin tanımından daha ziyade, doğrudan laikliğin gerekleri veya lâik bir devletin taşıması gereken nitelikler üzerinde durmak daha yerinde olacaktır. Bir devletin lâik olabilmesi için taşıması gerekli olan şartlar vardır. Laikliğin birinci cephesi din hürriyetidir. Bir devletin laik olabilmesi için, o devlette din hürriyetinin tanınmış ve güvence altına alınmış olması gerekmektedir. Din hürriyeti de kendi içinde “inanç hürriyeti” ve “ibadet hürriyeti” olarak ikiye ayrılır.

İnanç hürriyeti, kişinin istediği dini seçebileceği anlamına gelir. Keza bir dini seçmekte hür olan kişi, herhangi bir dini seçmeme hakkına da sahiptir. Bir devletin lâik olabilmesi için, o devlette inanç hürriyeti tanınmış olmalıdır.

Anayasa'nın 24. maddesinin ilk fıkrasında “herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir” diyerek “inanç hürriyeti”ni tanımıştır. “İnanç hürriyeti”ne maddenin kendisinde bir özel sınır da getirilmemiştir. Keza, Anayasa “kimse... dinî inanç ve kanaatleri açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz” (m.24/3) diyerek, inanç hürriyetine bir ek güvence de getirmektedir. Anayasamız olağanüstü hallerde dahi dinî inanç hürriyetini özel olarak korumaktadır. Anayasa'nın 15. maddesinin 2. fıkrasına göre; savaş, seferberlik veya olağanüstü hallerde bile, “kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz”.

Anayasa Mahkemesi de 4 Kasım 1986 tarih ve K.1986/26 sayılı kararında inanç hürriyeti konusunda şöyle demiştir: “Lâik devlette herkes dinini seçmekte ve inançlarını açığa vurabilmekte, tanınmış olan din ve vicdan özgürlüğünün sınırları içinde serbesttir. Hiçbir dine itikadı olmayanlar için de durum aynıdır. Lâik bir toplumda herkes istediği dine veya inanca sahip olabilir. Bu husus yasa koyucunun her türlü etki ve müdahalesinin dışındadır”.

Anayasa'nın 24. maddesinde ifadesini bulan ve Anayasa güvencesinde olan din ve vicdan özgürlüğü sadece semavî dinlere inananlara özgü değildir. Ülke toprakları üzerinde yaşayan herkes bu özgürlüğe sahiptir”. Keza inanç hürriyeti bakımından bir din içinde mezhepler ve tarikatlar bakımından ayırım yapılamaz. Lâik devlet, kişinin anladığı anlamda dinin gerçekten bir “din” oluşturup oluşturmadığını veya oluşturuyorsa hangi dini oluşturduğunu araştıramaz.

Din hürriyetinin ikinci veçhesini “ibadet hürriyeti” oluşturur. İbadet en geniş anlamda bir dinin gereklerini yerine getirmek demektir. O halde ibadet hürriyeti, kişinin inandığı dinin gereklerini, özellikle ayin ve törenlerini serbestçe yerine getirebilmesi demektir. Bir devletin lâik olabilmesi için, o devlette ibadet hürriyetinin de tanınmış olması gerekir. Anayasa, ibadet hürriyetini “14’üncü madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dinî ayin ve törenler serbesttir” (m.24/2) diyerek tanımıştır. İbadet hürriyeti, inanç hürriyeti gibi mutlak bir şekilde değil, 14. madde ile sınırlı olarak tanınmıştır. İbadet hürriyeti, ibadet etmeme hürriyetini de içerir. Lâik bir devlette kişilere zorla ibadet ettirilemez. Anayasa “kimse, ibadete, dinî ayin ve törenlere katılmaya... zorlanamaz” (m.24/3) diyerek, ibadet etmeme hürriyetini de güvence altına almıştır.

Anayasa Mahkemesi, 1982 Anayasası döneminde verdiği kararlarında da ibadet hürriyetinin sınırlandırılabilirliği görüşünü sürdürmüştür: 4 Kasım 1986 tarih ve K.1986/26 sayılı Kararında Anayasa Mahkemesi, “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında kabul edilmiş lâiklik ilkesinin esaslarından” birinin “dinin bireyin manevî hayatını aşarak toplumsal hayatı etkileyen ve davranışlara ilişkin bölümlerinde, kamu düzenini, güvenini ve çıkarlarını korumak amacıyla, sınırlamalar kabul etme ve dinin kötüye kullanılmasını ve sömürülmesini yasaklama” olduğuna işaret etmiştir.

Laikliğin ikinci cephesi din ve devlet işlerinin ayrılığıdır. Bir devlette, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmış olduğunu söyleyebilmek için aşağıdaki şartların yerine getirilmesi gerekir.

Devletin Resmî Bir Dini Olmamasıdır: Din kurallarının muhatabı gerçek kişilerdir. Sevap ve günah ancak gerçek kişiler tarafından işlenebilir. O halde bir tüzel kişi olan devletin zaten bu anlamda bir dininin olması düşünülemez. Ancak buna rağmen, tarihsel olarak birçok anayasa, devlet-din ilişkileri konusunda hüküm getirmektedir. Bir anayasa dört şekilde din-devlet ilişkilerini düzenleyebilir: a) Resmi din; Anayasa açıkça devletin resmî bir dininin olduğunu belirtebilir. Bu ihtimalin tipik örneği 1876 Kanun-i Esasî’dir. b) Hâkim din; devletin resmî bir dininin olduğunu açıkça belirtmemekle birlikte, anayasa dinlerden birine üstünlük tanımış olabilir. Keza anayasada, belirli bir dinin veya mezhebin ismi zikredilir; Tanrının varlığına atıfta bulunulur. Bu ihtimalin örneği, Yunan Anayasası’dır. c) Hüküm İçermeme; Anayasa devletin dini konusunda hiçbir hüküm içermez. Lâiklik ilkesi açıkça kabul edilmese bile böyle bir anayasa, diğer şartları taşıyorsa lâik olarak kabul edilebilir. Bu ihtimale 1928-1937 arasında 1924 Teşkilât-ı Esasîye Kanunu örnek gösterilebilir. d) Lâiklik; Anayasa açıkça devlet-din ilişkileri konusunda “lâiklik” ilkesini kabul edebilir. Böyle bir devlette resmî bir devlet dini de yoktur. Diğer şartları taşımak kaydıyla böyle bir devleti lâik olarak kabul etmek gerekir. Bu ihtimale 1937’den bu yana Türk Anayasaları örnek gösterilebilir.

Devlet Bütün Dinler Karşısında Tarafsız Olmalıdır: Bir devletin lâik olabilmesi için, o devletin bütün dinler karşısında tarafsız olması, bu dinlerden birini himaye etmemesi veya bu dinlerden bazıları üzerinde baskı uygulamaması gerekir. Şüphesiz ki, toplumda birçok din olabilir. Toplumsal olarak bu dinlerden biri diğerlerine nazaran daha yaygın olabilir. Ancak devlet, yaygın olan dine üstünlük tanıyamaz. Dolayısıyla devlet, belirli bir dinin toplumda benimsenmesi, o dinin kurallarının toplumda öğrenilmesi için faaliyette bulunamaz. Bunun doğal sonucu olarak, devlet vatandaşlarına belirli bir dinin eğitim ve öğrenimini zorunlu kılamaz.

Bu bakımdan 1982 Anayasası'nın 24. maddesinin 4. fıkrasında yer alan “din kültürü ve ahlâk öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır” hükmünün lâiklik ilkesiyle bağdaştırılması oldukça güçtür. Burada her halükârda Anayasada zorunlu tutulan şeyin “din öğretimi” değil, “din kültürü ve ahlâk öğretimi” olduğunun altı çizilmelidir. Eğer uygulamada verilen “din kültürü ve ahlâk dersleri” genel bir din kültürüne ilişkin değil, belli bir dinin eğitimine ilişkin ise, bu lâiklik ilkesine aykırı olur.

Devlet Bütün Din Mensuplarına Eşit Davranmalıdır: Lâikliğin gereklerinden biri de devletin bütün din mensuplarına eşit davranmasıdır. Bu ilke temelini ayrıca Anayasanın “kanun önünde eşitlik” ilkesini düzenleyen 10. maddesinden de almaktadır: “Herkes... din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir... Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar”.

Din Kurumları ile Devlet Kurumları Birbirinden Ayrı Olmalıdır: Lâik bir devlette din kurumları ile devlet kurumları birbirinden ayrı olmalıdır. Ergun Özbudun’un ifadesiyle, “lâik bir devlette din kurumları devlet fonksiyonlarını göremeyeceği gibi, devlet kurumları da din fonksiyonlarını ifa edemez. Diğer bir ifadeyle, lâik devlet, gerek ‘dine bağlı devlet’, gerek ‘devlete bağlı din’ sistemlerini reddeden, din ve devlet işlerini alan olarak birbirinden tamamen ayıran bir yönetim sistemidir”.

Hukuk Kuralları Din Kurallarına Uymak Zorunda Olmamalıdır: Lâik bir devlette hukuk kurallarının kaynağı beşerî iradedir. Lâik bir sistemde, hukuk kurallarını koyan beşerî iradenin din kurallarına uymak zorunda olmaması gerekir. Eğer bir devlette hukuk kurallarının din kurallarına uyma zorunluluğu varsa, o devlet lâik bir devlet değildir. Örneğin 1876 Kanun-u Esasîsine göre, Heyet-i Âyan, Heyet-i Mebusan tarafından kabul edilen kanun tekliflerini “umuru diniye’ye” uygunluk açısından denetlemekle görevliydi (m.64). Oysa 1982 Anayasasında hukuk kurallarının din kurallarına uyma zorunluluğunu getiren herhangi bir hüküm yoktur. Bu anlamda 1982 Anayasası lâik bir hukuk sistemi öngörmektedir.

2 Türk Anayasası’nda Laiklik İlkesi

Lâiklik ilkesini benimsemiş olan Türkiye’de, 1924 Anayasası’na 1937 yılında yapılan bir değişiklikle laiklik ilkesi Anayasal bir hüküm haline gelmiştir. Türk pozitif hukuku açısından "laiklik" üzerinde durulması gereken önemli bir ilkedir. Laik ya da seküler devlet dine dayanmaz. Bu kural laiklik ilkesi için önkoşul olarak karşımıza çıkmaktadır (Tanör, Yüzbaşıoğlu, 2018).

1982 Anayasası’nın, 1961 Anayasası’na nazaran daha kısıtlayıcı olduğu iddia edilse de, 1982 Anayasası’nda laiklik konusunda, 1961 Anayasası’nda kabul edilen değerlerin korunmaya çalışıldığı görülmektedir. 1982 Anayasası’nda, Atatürk ilke ve inkılaplarından olan "laiklik" özel bir yeri vardır. 1982 Anayasası birçok hükmünde cumhuriyetin laik niteliğine atıfta bulunmakta ve “laik cumhuriyetin”, Türkiye’nin önemli unsurlarından biri olduğunun altını çizmektedir. Zira laiklik ilkesi, Türkiye Cumhuriyeti’nin temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle, 1982 Anayasası’nda laiklik ilkesine Anayasa’nın Başlangıç bölümünde, 2, 4, 13, 14, 24, 42, 58, 68, 81, 103, 136, ve 174. maddelerinde yer verilmiştir.

1982 Anayasası’nın başlangıç bölümü 03.10 2001 tarih ve 4709 sayılı Kanunla değiştirilmiş ve Anayasa’ya “Hiçbir faaliyetin Türk milli menfaatlerinin, Türk varlığının, Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevî değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliğinin karşısında korunma göremeyeceği ve laiklik ilkesinin gereği olarak kutsal din duygularının, Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı” şeklinde bir paragraf eklenmiştir (prg.4).

Anayasa’nın başlangıcı laiklik ilkesinin gereği olarak kutsal sayılan din duygularının, devlet işlerine ve politikaya karıştırılmasını yasaklamaktadır. Anayasa, bireysel-vidani bir mesele olmak ve devlet işlerine, kamusal hayata karıştırılmamak kaydıyla din duygularını kutsal saymaktadır.

Cumhuriyetin niteliklerinin düzenlendiği Anayasa’nın 2. maddesi; Türkiye Cumhuriyeti’ni, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devleti olarak tanımlamıştır. Söz konusu maddede sayılan Cumhuriyet’in nitelikleri ise, Anayasa’nın 4. maddesi ile koruma altına alınmıştır. Değiştirilemeyecek hükümler başlığını taşıyan bu madde, Cumhuriyet olan devletin şekli ile Cumhuriyetin niteliklerinin değiştirilmesinin teklif dahi edilemeyeceğini hükme bağlamıştır.

Anayasa’nın eşitliğe ilişkin 10. maddesinin 4. fıkrasında da “Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz.” hükmü ile Devlet organlarının din ve inanç ayrımı gözetmeksizin herkese eşit mesafede durması gerektiğine vurgu yapılmıştır.

Laik devletin yer aldığı diğer iki madde ise; temel hak ve hürriyetlerin sınırlanmasını düzenleyen Anayasa’nın 13 maddesi ile temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmamasını düzenleyen Anayasa’nın 14. maddesidir. 2001 Anayasa değişiklikleri ile değiştirilen Anayasa’nın 13. maddesi uyarınca; temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.

Anayasa’nın 14. maddesi ise; "Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz." şeklindedir. Anılan maddeye göre, temel hakkını kullanan bir kişi, din veya mezhebe dayanan bir devlet düzeni kurmak istediği takdirde hakkını kötüye kullanıyor olacaktır.

Dolayısıyla bu doğrultuda, sivil ve kamusal hayatta ortaya çıkan dini saikli eylemler yasal şartların oluşması halinde laiklik karşıtı kabul edilecektir.

1982 Anayasası'nın laiklikle ilgili önemli maddelerinden birisi de 24. maddede yer alan düzenlemedir. Din ve vicdan hürriyetini düzenleyen Anayasa'nın 24. maddesinin ilk iki fıkrası; herkesin, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahip olduğunu; ancak 14. maddede belirtilen temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmaması şartıyla ibadet, dinî ayin ve törenlerin serbest olduğu hükme bağlanmıştır. Bu hüküm uyarınca; ibadet hürriyeti, Anayasada devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz.

Laiklik ilkesi ile bağlantılı bir diğer madde ise; eğitim ve öğretim hak ve ödevini düzenleyen Anayasa'nın 42. maddesidir. Bu maddeye göre; "kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz."

Gençliğin korunmasına ilişkin Anayasa'nın 58. maddesi de Atatürk ilke ve inkılaplarından bahsetmektedir. Buna göre; "devlet, istiklâl ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müsbet ilmin ışığında, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetiştirme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır." Bu madde de laikliğe dolaylı olarak vurgu yapmaktadır.

Siyasi partilere ilişkin Anayasa'nın 68. maddesine göre; siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez.

Bu düzenleme, laiklik açısından siyasi partilerin faaliyetlerine yönelik ciddi bir güvence oluşturmaktadır. Nitekim bu maddeyi izleyen 69. maddenin 5. fıkrası uyarınca yasağa aykırı hareket eden siyasi partiler Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılacaktır. Burada doğrudan doğruya siyasi faaliyetle ilgili ve laik cumhuriyetin korunması amaçlı bir kısıtlama yer almaktadır. 68. maddede işaret edilen "lâik Cumhuriyet ilkeleri" formülü Anayasa'nın anlatım biçimi olduğu için, herhangi bir şekilde laiklik anlayışına aykırı amaçlar güden bir parti, laiklik karşıtı sayılarak kapatılma tehdidi altında kalabilecektir.

TBMM üyelerinin göreve başlama anında içtikleri andı düzenleyen Anayasa'nın 81. maddesi ise; "Devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma; hukukun üstünlüğüne, demokratik ve lâik Cumhuriyete ve Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı kalacağıma; toplumun huzur ve refahı, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerden yararlanması için çalışacağıma; büyük Türk milleti önünde namusum ve şerefim üzerine and içerim." şeklindedir.

Aynı şekilde, Cumhurbaşkanı'nın görevine başlarken Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde edeceği andı düzenleyen Anayasa'nın 103. maddesi ise; "Cumhurbaşkanı sıfatıyla, Devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma, Anayasa, hukukun üstünlüğüne, demokrasiye, Atatürk ilke ve inkılaplarına ve lâik Cumhuriyet ilkesine bağlı kalacağıma, milletin huzur ve refahı, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerinden yararlanması için çalışacağıma, Türkiye Cumhuriyeti'nin şan ve şerefini korumak, yüceltmek ve üzerime aldığım görevi tarafsızlıkla yerine getirmek için bütün gücümle çalışacağıma Büyük Türk Milleti ve tarih huzurunda, namusum ve şerefim üzerine and içerim." şeklindedir.

Diyanet İşleri Başkanlığını düzenleyen Anayasa'nın 136. maddesi uyarınca; Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasî görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir.

1961 Anayasası'nda olduğu gibi 1982 Anayasası'nda da devrim kanunlarının korunması kabul edilmiş ve İnkılap kanunlarının korunmasına ilişkin Anayasa'nın 174. maddesine göre; "Anayasanın hiçbir hükmü, Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyeti'nin lâiklik niteliğini koruma amacını güden, aşağıda gösterilen inkılap kanunlarının, Anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin, Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılamaz ve yorumlanamaz..."

3 Mart 1940 tarihli ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu; 25 Teşrinisani 1341 tarihli ve 671 sayılı Şapka İktisâsı Hakkında Kanun; 30 Teşrinisani 1341 tarihli ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun; 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenisıyla kabul edilen, evlenme akdinin evlendirme memuru önünde yapılacağına dair medenî nikah esası ile aynı kanunu 110 uncu maddesi hükmü; 20 Mayıs 1928 tarihli ve 1288 sayılı Beynelmilel Erkâmın Kabulü Hakkında Kanun; 1 Teşrinisani 1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun; 26 Teşrinisani 1934 tarihli ve 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa Gibi Lâkap ve Unvanların Kaldırıldığına Dair Kanun; 3 Kânunevvel 1934 Tarihli ve 2596 sayılı Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun.

Anayasa'nın geçici 2. maddesinde, Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nin görevleri sıralanırken düzenlenmiş olan, "Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilerek Cumhurbaşkanlığına gönderilen, Anayasada yazılı temel hak ve hürriyetlere ve ödevlere, lâiklik ilkesine, Atatürk inkılâplarının, millî güvenliğin ve kamu düzeninin korunmasına, Türkiye Radyo-Televizyon Kurumuna, milletlerarası andlaşmalara, dış ülkelere silahlı kuvvet gönderilmesine ve yabancı kuvvetlerin Türkiye'ye kabulüne, olağanüstü yönetime, sıkıyönetim ve savaş haline dair kanunlar ile Cumhurbaşkanınca gerekli görülen diğer kanunları Cumhurbaşkanına tanınan onbeş günlük sürenin ilk on günü içinde incelemek;" hükmünde de laiklik ilkesine vurgu yapılmıştır.

Söz konusu düzenlemelerden anlaşılacağı üzere, 1982 Anayasası din özgürlükleri karşısında ihtiyatlı bir tutum sergilemiş, kutsal din duygularının devlet işlerine ve politikaya karıştırılmaması için tedbirler almıştır. Laiklik ilkesi 1982 Anayasası'nda modern, çağdaş devletin önemli bir unsuru olarak kabul edilmiş ve ilkenin etkisini azaltacak veya değiştirecek girişimlere karşı koruma altına alınmaya çalışılmıştır. 1982 Anayasası din ve devlet ayrılığın kabul eden, ancak din alanına giren konularda devlete geniş bir müdahale yetkisi tanıyan, dolayısıyla dinin özerk olarak örgütlenmesine ve faaliyetlerine sınırlı olanak tanıyan bir anlayış yansıtmaktadır. Bu anlayış, bir yandan dinin devlet ve toplum üzerindeki etkisini azaltmak, diğer yandan da dinin kolektif vicdan ve kimlik düzeyinde oynadığı rolü ikame etmek olarak da değerlendirilmiştir.

Ülkemizin laiklik anlayışının kendine özgü bir niteliği vardır. 1982 Anayasası ile her şeyden önce din ile devlet işleri birbirlerinden ayrılmaya çalışılmış ve laikliğe toplumsal bir proje olarak ulaşmak amaçlanmıştır. Din, kişisel tercih ve eylem alanına bırakılması gereken bireysel ve özel bir mesele olarak kabul edilmekte, bu ayrılıktan dolayı da devletin din karşısında tarafsız olacağı varsayılmaktadır.

Türk Anayasa Hukuku doktrininde, laikliğin demokrasinin bir önkoşulu olduğu yönünde yaygın bir kanı vardır. Buna göre, bir devlet lâik olmadan demokratik olamaz. Türkiye'de demokrasinin yerleşebilmesi için öncelikle laikliğin yerleşmesi gerekmektedir. Laikliğin demokrasinin önkoşulu olduğu yolundaki düşünceler Anayasa Mahkemesi'nin çeşitli kararlarında da ifade edilmiştir. Örneğin Anayasa Mahkemesi, "türban kararı" diye bilinen 7 Mart 1989 tarih ve K.1989/12 sayılı kararında şöyle demiştir: "Demokrasiye geçişin de aracı olan lâiklik, Türkiye'nin yaşam felsefesidir". "Demokratik düzen, dinsel gerekleri egemen kılmayı amaçlayan şeriat düzeninin karşıtıdır. Dinsel gereklerle yönetimde ağırlık veren bir düzenleme demokratik olamaz. Demokratik devlet ancak lâik devlettir".

Ancak doktrinde lâiklik ile demokrasi arasında hiçbir ilişkinin olmadığını söyleyen görüşler de mevcuttur. Lâik bir devlet, demokratik olabileceği gibi, anti-demokratik de olabilir. Örneğin Fransa lâik ve demokratik; eski Sovyetler Birliği ise lâik, ama anti-demokratik bir devlettir. Demokratik bir devlet de, lâik olabileceği gibi lâik olmayabilir de. Laikliğin demokrasinin bir şartı olmadığını söyleyenlerin verdiği tipik örnek ise; İngiltere'dir. İngiltere'de Anglikan Kilisesi ve Presbiteryan Kilisesi "devlet kilisesi" statüsündedir. Keza İngiltere'de din kurumlarıyla devlet kurumları arasında ayrılık da yoktur. Kral veya Kraliçe aynı zamanda Anglikan Kilisesinin başıdır. Keza, bazı din adamları da Lordlar Kamarası'nın üyesidirler. Bunlara "ruhanî lordlar" denir. Dolayısıyla, lâik olmayan İngiltere; dünyanın en eski demokrasilerinden biridir. O halde lâik olmak, demokratik olmak anlamına gelmediği gibi, lâik olmamak da demokrasiye engel değildir. Lâiklik ve demokrasi birbirinden farklı iki kavramdır. Ne birincisi ikincisini ne de ikincisi birincisini gerektirir (Gözler, 2018).

Laiklik ilkesi, Anayasa Mahkemesi'nin kamuoyunda ses getiren önemli kararlarına konu olmuştur. Anayasa Mahkemesi'nin 21 Ekim 1971 tarih ve 1971/76 sayılı kararı, Diyanet İşleri Başkanlığının mevcudiyetini tartışılır hale getirmiştir. Söz konusu karara göre; "Batı devletlerinde dinin kötüye kullanılması ve sömürülmesi bizdeki şekilde bir sonuç doğurmadığından din ve devlet işlerinin birbirine karışmaması yönünden kabul edilen kilisenin bağımsızlığı durumu, devlet düzeni bakımından bir tehlike göstermemektedir. Oysa İslamlık bireylerin yalnız vicdanlarına ilişkin olan dini inanç bölümünü düzenlemekle kalmamış, aynı zamanda bütün toplum ilişkilerini, devlet faaliyetlerini ve hukuku da tanzim etmiştir... Böyle bir tutumun ve sınırsız, denetimsiz bir din hürriyeti ve bağımsız bir dini örgütlenme anlayışının ülkemiz için pek ağır tehlikelerle yüklü olduğu uzak ve yakın tecrübelerle anlaşılmıştır... Diyanet İşleri Başkanlığının Anayasa'da yer almasının ve mensuplarının memur niteliğinde sayılmasının... Birçok tarihî nedenlerin, gerçeklerin ve ülke koşullarıyla gereksinimlerinin doğurduğu bir zorunluluk olduğundan kuşku yoktur".

Anayasa'nın 136. maddesine göre, Diyanet İşleri Başkanlığı genel idare içinde yer almaktadır. Türkiye'de din hizmetleri bir kamu hizmeti olarak kabul edilmiş ve bu hizmetin yürütülmesi görevi Diyanet İşleri Başkanlığına verilmiştir. Ülkemizde imamlar ve diğer din adamları Diyanet İşleri Başkanlığına bağlıdır. Dolayısıyla ülkemizde İslam dininin din adamları, maaşlarını merkezî idareden almaktadırlar; keza, merkezî idarenin hiyerarşik denetimine de tâbidir. Türkiye'de devlet dine bağlı olmasa da, din tamamıyla merkezî idareye bağlıdır. Eğer lâik devlet, gerek "dine bağlı devlet", gerekse "devlete bağlı din" sistemlerini reddeden bir devlet anlayışı ise, Diyanet İşleri Başkanlığının merkezî idare içinde varlığını bu ilke ile bağdaştırmak hiçbir şekilde mümkün değildir. Bu nedenle Türk anayasa hukuku doktrininde, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığıyla lâiklik ilkesini uzlaştırmaya çalışan hâkim görüşü kanımızca kabul etmek mümkün değildir.

Göz önünde bulundurulması gereken bir başka husus da Anayasa'nın 24. maddesinin 4. fıkrasında düzenlenen eğitim-öğretim hakkıyla ilgili olan, devletin gözetim ve denetimi altında yapılan zorunlu din kültürü öğretimidir.

Anayasa'nın 24. maddesinin 4. fıkrasında yer alan “Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve orta-öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerinde kanunî temsilcilerinin talebine bağlıdır.” şeklindeki düzenleme, kimi kesimlerce eleştirilmektedir. Bu düzenleme ile laik bir devlette olmaması gereken zorunlu din eğitimi bir anayasal emir haline getirilmektedir. Bu maddenin anlamı, Türkiye’de özel din kurumlarına yer olmadığıdır. Dinsel eğitim alma zorunluluğunun, dinsel referansı eğitim sistemine dâhil etmesi sebebiyle laiklik ilkesine aykırılık oluşturulduğu ileri sürülmektedir.

Anayasa Mahkemesine göre, dini eğitimin laik devlet anlayışına uygun şekilde yapılması gerekmektedir. Tüm devlet kuruluşlarında ve işlemlerinde olduğu gibi öğretim ve eğitimin her düzeyinde laiklik ilkesine özenle uyulmalıdır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu da bu gereğin belgesidir (E.1989/1, K.1989/12, KT.07.03.1989; E.1990/36, K.1991/8/, KT.09.04.1991).

Anayasa Mahkemesi bazı kapatma davalarında, siyasi partilerin faaliyetlerinde laiklik ilkesine uygun davranmak zorunda olduklarını özellikle belirtmiştir (E.1983/2, K.1983/2, KT.25.10.1983; E.1997/1, K.1998/1, KT.16.01.1998; E.1999/2, K.2001/2, KT.22.06.2001). Anayasa Mahkemesi, Atatürk devrimlerinin hareket noktasında laiklik ilkesinin yattığını ve devrimlerin temel taşı bu ilkenin oluşturduğunu, laiklik ilkesi açısından verilecek en küçük bir ödünün, Atatürk devrimlerini yörüngesinden saptırarak yok olması sonucunu doğurabileceğini, bu nedenle hiçbir düşünce ve mülahazanın Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliğin karşısında koruma göremeyeceğini ve laiklik ilkesi gereği kutsal din duygularının devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağını beyan ederek, Atatürk devrimleri ile laikliğin birbirlerinden ayrı düşünülmeceğini vurgulamıştır (Kanbur, 2003).

Anayasa Mahkemesi, laik devlette herkesin dinini seçmekte ve inançlarını açığa vurabilmekte, tanınmış olan din ve vicdan özgürlüğünün sınırları içerisinde kalma şartıyla serbest olduğu üzerinde özellikle durmuştur. AYM’ye göre hiçbir dine itikadı olmayanlar için de durum aynıdır; laik bir toplumda herkes istediği dine veya inanca sahip olabilir. Bu husus yasa koyucunun her türlü etki ve müdahalesi dışındadır. Yüksek Mahkeme bir kararında semavi olmayan dinlere inananların inanç hürriyetlerinin de anayasal konuma altında olduğunu belirtmiştir (E.1986/11, K.1986/26, KT.04.11.1986).

Laiklik ilkesine hem Fransız hem de Türk Anayasasında yer verilmiştir. 1958 tarihli halen yürürlükteki Fransız Anayasası’nın 1. maddesi, Fransa Cumhuriyetinin laik bir cumhuriyet olduğunu açıkça belirtmekte; 1982 Türk Anayasası’nın 2. maddesinde de Türkiye Cumhuriyeti’nin “laik ve sosyal bir hukuk devleti” olduğu vurgulanmaktadır. Böylece laiklik ilkesi her iki ülkede de pozitif bir hukuk kuralı olarak ortaya çıkmakta ve hatta pozitif hukuk kurallarının hiyerarşik olarak en üst normu olan anayasal bir hüküm olma özelliği taşımaktadır.

3 Fransız Anayasası’nda Laiklik İlkesi

Fransa’da laiklik diğer ülkelere bakıldığında, ideal şekline ulaşmış olmasa da en ileri evrededir. Fransa, Cumhuriyeti’nin laiklik etrafında kurulduğunu kabul eder. Fransa, laikliği cumhuriyetin temel prensipleri arasında görür. Kişisel tanımlamalar, yorumlamalar çeşitlidir. Ancak laiklik, bugün Fransa’da geniş bir anlaşma konusudur. Fransa kendini onunla ispatlamakla beraber, herkesin yaklaşım şekli ve kavrayışı farklılık gösterir. Böyle olunca da tartışmaya açık, çok bakışlı, yumuşak ya da sert bir laiklik algısı ortaya çıkmaktadır.

Aslında Fransa dışındaki Batı ülkelerinin hukuklarında teknik anlamda laiklik ilkesine yer verilmemektedir. Bu ülkeler tarihsel olarak bu ilkeyi tanımadıkları gibi ihtiyaç da duymamıştır. Sekülerleşme evrimsel bir süreçle oluşurken laiklik, ortaya çıkışı açısından devrimsel bir nitelik taşır. Diğer batı ülkeleri bu sekülerleşme sürecinden geçmiş, ancak yalnızca Fransa laiklik ilkesini kullanarak bu sekülerleşme sürecini devrimsel bir yöntemle hızlandırma yoluna gitmiştir. Bunun nedeni ise Fransa’da Kilisenin, aşırı tutucu yapısı yüzünden siyasal iktidarı dolaylı olarak kullanmaktan vazgeçmemiş olması ve bunun sonucu olarak Fransız devrimcilerinin, Fransa’nın sekülerleşme sürecinde geri kalması yüzünden modern gelişmelere uyum sağlayamamasıdır (Ulusoy, 2019).

Fransa’da Katolik Kilisesi, 1905 tarihli Devlet ve Kiliselerin Ayrılması Yasası’nı ancak 1924 yılında tanımıştır. Buna rağmen, laiklik ilkesi Fransız Anayasası’na 1946 yılında girebilmişken, Türkiye’de Fransa’dan daha önce, 1937 yılında Anayasa’ya girdiği de unutulmamalıdır. 1905 tarihli Yasa, Rouvier Hükümeti tarafından kabul edildiğinde, dine karşı saldırgan bir yasa olması istenmemiş; aksine yatıştırıcı olması istenmiştir. Söz konusu Yasa hakkında şu şekilde yorumlar yapılmıştır: “Cumhuriyetçiler hiçbir dinin Devletten daha imtiyazlı olmaya hakkı olmadığını hep hatırlarlar. Yurttaşların inanma ya da inanmama, ibadet etme ya da etmeme hakkı vardır. Meclis, Kilise ile Devlet’in Ayrılma yasasını yüz gibi bir oy çoğunluğuyla oyladı. Meclisin oyladığı yasa bütün dinlere özgürlük vermektedir; her yurttaşın istediği şekilde, bir dine inanmasına ve ibadetine izin verir. Birkaç ay geçmeden Devletin laikliği yasasının bir özgürlük yasası olduğunu göreceksiniz, bizzat siz, Kilise papazlarının, dini ortadan kaldırmak için yapılmış zulüm yasası olduğu yalanını utanmadan söylediklerini göreceksiniz. İnanç özgürlüğü güven altındadır, tam ve eksiksizdir” (Yazıcıoğlu, 2014).

IV. Cumhuriyet, Cumhuriyetin laik olduğunu 1946 Anayasası’na koymuştur. Bu metin, Başlangıç bölümünde, dinle ilgili bütün olarak ayrımcılığı yasaklamayı hatırlatır, her seviyede parasız ve laik kamu eğitimi düzenlemenin, devletin görevi olduğunu belirtir. 1946 Anayasası’nın 1. maddesinde, “Fransa bölünmez, laik, demokratik bir

Cumhuriyetir” ifadesi yer almaktadır. İkinci Kurucu Meclis Komisyonu'nda yapılan tartışmalarla da Cumhuriyetin laik özelliği teyit edilmiştir. Piskoposlar tarafından tartışılan ve kaldırılması istenen laiklik ilkesi 1958 Anayasası'nda da yerini korumuştur. Katolik hiyerarşisinin yaşadığı bu korku üzerine ilgili maddeye, laiklik kavramının dini inançlara saygı şeklinde yorumlanmasını sağlamaya yönelik bir ilave yapılmıştır (Rivero, 2011).

Bu ilave 1946 yılında getirilen ilkeyi açıklamakla birlikte, onun yerini sağlamlaştırmıştır. Fransa'nın laik bir cumhuriyet olduğunu belirten cümleye "(Cumhuriyet) menşe, ırk ya da din ayrımı yapılmaksızın bütün vatandaşların kanun önünde eşitliğini sağlar. Tüm inançlara saygı duyar." ifadesi eklenmiştir. Bundan böyle laikliği bu iki ilkenin (eşitlik ve dini inançlara saygı) ışığında yorumlamak; diğer bir ifade ile temel olarak laikliği devletin din konusunda tarafsızlığı olarak düşünmek doğru olacaktır. Laiklik devletin ideolojik tarafsızlığını yansıtır. Laiklik ilkesi, cumhuriyetin tüm inançlara saygı duyduğunu ve bütün vatandaşların... din ayrımı yapılmaksızın kanun önünde eşitliğini sağladığını beyan eden Anayasada açıkça ifade edilmiştir (Prélot, 2011).

1958 Fransız Anayasası'nda dinler konusu sadece 1. maddede alınmıştır: "Fransa bölünmez, laik, demokratik ve sosyal bir cumhuriyetir." Bu maddenin devamı "Cumhuriyet, köken, ırk ya da din ayrımı gözetmeksizin bütün vatandaşların kanun önünde eşitliğini güvence altına alır. Bütün inançlara saygı duyar." şeklindedir. Anayasaların dini meselelerle ilgilenmek için değil, devletin genel teşkilat yapısının nasıl olacağı ve kamu gücünün nasıl işleyeceği ile ilgili kuralların belirlenmesi için hazırlandığı ilkesinden yola çıkıldığında, Anayasada bu hükmün dışında dinden bahsedilmemiş olması aslında hiç de şaşırtıcı değildir. Bu nedenle din ya da ibadet özgürlüğü gibi ilkelerin birinci maddenin yapıcı bir şekilde yorumlanması dışında Anayasada yer almaması normaldir (Prélot, 2011).

1958 Fransız Anayasası'nda laiklik ilkesinin çift anlamlı olduğu görülmektedir. Bu ilke bir taraftan devletin inançsal statüsü olarak adlandırılabilir ve devletin artık tüm dinlere karşı ideolojik ve organik tarafsızlığıyla belirginleşen durumunu tanımlamaktadır. Devletin dini yoktur, devlet hiçbir dine iltimas geçmediği gibi hiçbir dinin desteğini de talep etmez. Laiklik ilkesi diğer taraftan, 1905 tarihli yasayla düzenlendiği şekliyle "Fransız Hukukunda dinlerin tabi olduğu hukuki rejimin temel ilkelerini" ortaya koymaktadır. 1946 yılında İkinci Kurucu Meclisteki tartışmalarda belirtildiği üzere "devletin hiçbir inancı ya da dini tanımaması ve korumaması ilkesini" dile getirmektedir. Dinlerin tabi olduğu bu hukuki rejim ile artık hiçbir din herhangi bir şekilde özel bir kamu statüsünden faydalanmayacaktır (Prélot, 2011).

Başka bir deyişle, Anayasada yazılan "laiklik" kelimesi cumhuriyetçi devletin anayasal statüsünün tanımı açısından tıpkı devletin üniter yapısı, sosyal bir cumhuriyet olması ve kuvvetler ayrılığı ilkesi gibi temel bir öneme sahiptir (Prélot, 2011). Örneğin Conseil d'Etat, "İslami türban" davasındaki kararlarında laikliğe gönderme yapmıştır. Bir anayasal değerde hüküm olan laiklik, zorlayıcı bir kural olmaktan daha çok devletin anlayışının bir ifadesi olarak görünmektedir. Sadece eğitim konusunda yasa, zorlamaya yer vermektedir.

Laiklik her iki ülkede de, bir yandan diğer ülkelerden farklı olarak teknik bir hukuksal kurum olarak kabul edilmekte, diğer yandan ideolojik anlamda geçmişte cumhuriyeti kurma ve yerleştirme, günümüzde ise cumhuriyet ideolojisini (hayat ve düşünce tarzını) koruma misyonuyla görevlendirilmektedir. Örneğin; özellikle Arap, Afrika ve Ortadoğu kökenli göçmen kültürü, kimi çevrelerce cumhuriyet ideolojisi/hayat tarzı için bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bunun sonucu olarak, laiklik bu tehdide karşı cumhuriyet ideolojisini koruyucu tedbirleri meşrulaştırıcı bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda Fransa'da çıkarılan bir sirkülerde, laikliğin milli birlik ve beraberliğin sağlanması ve dolayısıyla bir millet oluşturmak için gerekli bir araç olduğunu, zira inanç birliği olmayan bir toplumda değişik dinsel inanca mensup gruplar kendi inançları yönünde kendilerine özgü kurallar ve kültürlerle yaşayarak sadece basit bir birlikte yaşama amacı güderek yaşarlarsa o toplumda kader birliği olamayacağını ve o toplumun bir millet oluşturamayacağını belirtmiş ve bunun için laikliğin özellikle okullarda bu farklı dinsel grupların birbirleriyle tarafsızlık kuralları içinde kaynaşmaları yönünde bir araç olması gerektiğine işaret edilmiştir (Ulusoy, 2019).

Fransız yargısı, din ve vicdan özgürlüğünün tek sınırının kamu hizmetlerinin düzgün işleyişinin engellenmesi ve kamu düzeninin sağlanması olduğunu benimsemekte ve örneğin, bir dini inanca aidiyeti sembolize eden bir işaretin salt taşınması fiilinin, bu taşıma somut olayda kamu hizmetini aksatmıyorsa ve kamu düzenini bozmuyorsa, laikliğe aykırı olmadığına hükmetmektedir. Türk yargısı, Fransız yargısının aksine, okullarda türbanın salt taşınması fiilinin, somut olayda kamu düzenini bozucu ve kamu hizmetini aksatıcı olarak kullanılsa bile, laiklik ilkesine aykırı olduğuna hükmetmekte ve böylece dini bir inancın sırf ifade edilmesini, bu ifade etmenin sonuçlarının hukuka aykırı olup olmadığını dikkate almadan, laikliğe aykırı bularak daha sert bir laiklik anlayışını benimsemektedir (Ulusoy, 2019).

Laik Fransa'da İslam inancı sorunsalının nasıl ortaya çıktığını incelemek için, öncelikle bu konunun bir matematik denklemine benzediğini belirtmek gerekmektedir. Bu denklemden, kamu yetkilileri gibi devletin ulusal aktörleri ve Müslüman devletler ve Müslüman dernekler gibi devlet dışı aktörler ile bireyler daha belirleyici bir rol oynamaktadır. Burada ilk rol kaçınılmaz olarak İçişleri Bakanlığına ve Bakanlığın siyasi (İslami meseleleri ile ilgili teknik danışmanları) ve idari (inanç ofisleri) birimlerine düşmektedir (Frégosi, 2011). İslam'ın yasal olarak yönetilmesi, Fransa'da İslam olgusunun yerleşmesiyle ortaya çıkan sorunlara cevap verecek yasal normların oluşturulması şeklinde tezahür etmektedir.

Siyasiler arasında İslam Dini uygulamalarının ulusal ölçekte düzenlenmesi yönünde varılan görüş birliği karşısında, Müslümanlar, bütün gözlerin İslam'a çevriliş olmasını kendi yararlarına kullanmak niyetindedir. Kendilerini "laik Müslümanlar" olarak sunmaları, açıkça bağdaşmayan iki kimliği (Müslümanlığı ve laikliği) terminolojik olarak bir arada kullanmaları cesaretini göstermeleri takdir edilmelidir. Kamuoyunun gözünde, bu iki kelimenin bir arada kullanılması İslam'ın endişe kaynağı olarak görüldüğü bir dönemde rahatlatıcıdır.

"Laik Müslüman" etiketi, bu tabiri kullananları tek cumhuriyetçi Müslümanlar, tek gerçek modern Müslümanlar; kısaca dini gericiliği savunduğu düşünülen diğerleri karşısında saygı duyulacak tek Müslümanlar haline getirecektir. Müslüman laikler, başörtüsü tartışmalarında da okullarda dini sembolleri yasaklayan yasanın en kararlı savunucuları arasında yer alacaktır. Onların talep ettiği İslam, kabul edilen belirli bir dini uygulamaya bağlılıktan ziyade belirsiz bir kültürel hatta etnik kimlik olarak özetlenmektedir. Dini cemaatçiliğe karşı olduklarını iddia eden laik Müslümanlar, bu şekilde İslami referansın etkinleşmesi üzerine kurulmuş bir karşı cemaatçilik yaratmaktadır.

Kelimelerin bu şekilde akılcıca birlikte kullanılması aynı zamanda laik Müslümanları İslam'ın cumhuriyetçileşmesinin ve laikleşmesinin aracı, temsilcisi haline getirmektedir. Bu tartışma bizi aslında evrensellik adı altında tamamen Fransa'ya özgü olan bir başka tartışmaya, dinle olan bağlarını kopartma ve modernlik arasındaki bağlantıya götürmektedir. Laikleşmiş bir İslam'ın çerçevesinin ne olması gerektiği konusundaki bu tartışma aracılığıyla Fransa'daki bazı Müslümanlar İslam'la olan bağlarını kültürel ve tarafsız hale getirerek dinle olan bağlarını düzgün bir şekilde koparmak niyetindedir (Frégosi, 2011).

Türk ve Fransız laiklik anlayışları arasında laikliğin her iki ülkede de teknik bir hukuksal kurum olması ve her ikisinde de ideolojik bir araç olarak kullanılması açısından benzerlikler bulunmaktadır. Fakat bu kavramın hem hukuksal yorumunda hem de ideolojik işlevindeki uygulama yöntemlerinde her iki ülke arasında farklar olduğu da gözlemlenmektedir. Hangi ülkedeki laiklik anlayışının daha iyi olduğu konusunda bir değer yargısında bulunmak ise, kuşkusuz oldukça güçtür. Laikliğin getirilme amacı her iki ülkede de aynı olduğuna göre (cumhuriyeti korumak için ideolojik ve hukuksal bir araç), hangi ülkedeki anlayışın bu amaca daha iyi hizmet ettiği üzerine düşünülmelidir.

4 Sonuç

Din ile siyaset, bireylerin davranışlarını ve toplumun işleyişini düzenleyen otorite sistemleri olarak insanlık tarihi boyunca iş birliği yapmıştır. Laikleşme her ne kadar bu iki öğeyi birbirinden ayırmış olsa da günümüzde kamusal dinin geri dönüşü laikliğin sorgulanmasına yol açmaktadır. Böyle bir atmosferde ise laikliği dışlayan dinsel anlayışların laik devlet ile bir arada var olup olamayacağı tartışılmaktadır (Joppke, 2015).

"Laiklik" çağdaş demokrasilerin olmazsa olmaz önkoşuludur. Laiklik din, ifade ve vicdan özgürlüğü demektir. Aklı ve bilimsel hayatı özgürleştirir. Laiklik, demokrasiyi egemen kılan ana devrimdir; sosyal, siyasal ve kültürel hayatı hukuk korumasına alır. Atatürk'ün de dediği gibi "Laiklik yalnız din ve dünya işlerinin ayrılması demek değildir. Tüm yurttaşların vicdan, ibadet ve din özgürlüğü de demektir." Laik toplumu germek ve kutuplaşmayı artıracak söylemlerde bulunmak yerine hoşgörü, ifade özgürlüğünün korunduğu, akıl ve bilim yolunda çağdaş nesillerin yeşerdiği ülkede birbirine saygılı yurttaşlar demektir (Akatlı, 2018).

En önemlisi laikliğin devlet ve hukuk sistemi haline getirilmesi ve uygulanmasıdır. Avrupa yaklaşık 400 yıl süren bir mücadele sonrası laik devlet düzenine kavuşmuş ve bu sayede de eğitimde, sanatta, ekonomide, sosyal yaşamda çağdaş seviyeye yükselmiştir. Böylece Batı toplumları kendilerini baskı altına almak isteyen dinsel ve siyasi oluşumları kontrol ve denetim altına almışlar; bilim, akıl, eşitlik ve özgür düşünce önündeki oluşumlara dur diyerek medeniyette ve yaşam kalitesinde en üst seviyelere çıkmışlardır.

Laikliği, devletin toplumun belirli bir dinsel/mezhepsel grubu temsil etmediği, inançlar arasında ayırım yapmadığı, özellikle eğitim ve adaletin her türlü dinsel tahakküm ve simgeden arındırıldığı, dinin siyaseten istismarının önlendiği siyasi bir ilke olarak tanımlamak gerekmektedir. Bu bağlamda tek bir laiklik vardır. Laiklik-Sekülerlik ayrımları yapaydır ve kafa karıştırıcıdır (Oyan, 2018).

Laiklik, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesi olan halkçılık ve devrimciliğin daha ileriye götürülmesi olup vatandaşların egemenlik alanının da sigortasıdır. Türkiye'yi bölgede yaşanan dinsel ve mezhepsel çatışmalardan uzak tutarak bütün vatandaşları barış içinde ayrımsız bir şekilde ortak paydada buluşturan ana etken laikliktir. Dolayısıyla ürkek ve savunmacı bir laiklik çizgisi kaybetmeye mahkûm olacağından, Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini teşkil eden laikliğin kaybedilmemesi için etkin bir mücadele gerekmektedir.

Kaynakça

- Akatlı, 2018. "Demokrasi Maskeli Dönüşüm", **İçi Boşaltılan Cumhuriyet ve Laiklik**, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Akgönül, 2011. "Giriş", **Tartışılan Laiklik: Fransa ve Türkiye'de İlkeler ve Algılamalar**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Başgil, 1998. **Din ve Laiklik**, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.

- Frégosi, 2011. "Fransa'da Devlet-Dini Azınlıklar İlişkisinde İslam'la Gelen Değişiklik", **Tartışılan Laiklik: Fransa ve Türkiye'de İlkeler ve Algılamalar**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Gözler, 2018. **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Yayınları, Bursa.
- Joppke, 2015. **Laik Devlet Kuşatma Altında**, Çev.: İbrahim Kaya, Say Yayınları, Ankara.
- Kanadoğlu, 2013. "Laiklik ve Din Özgürlüğü", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.109, Ankara.
- Kanbur, 2003. **Anayasa Mahkemesi'ne Göre Laiklik**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Oyan, 2018. "Laiklik Yeniden Kazanılmalıdır", **İçer Boşaltılan Cumhuriyet ve Laiklik**, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Prélôt, 2011. "Fransız Anayasalarında Din: Ruhbanların Sivil Anayasası'ndan, Anayasal Laikliğe Uzanan Yol (1789-1958)", **Tartışılan Laiklik: Fransa ve Türkiye'de İlkeler ve Algılamalar**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Robert, 1991. Dictionnaire de la langue française, Paris.
- Sağlam, 2009, "Laiklik İlkesine Bağlı Güncel Anayasal Sorunlar", **Mümtaz Soysal'a Armağan**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, N.32, Ankara.
- Saylan, 2001. "Laiklik ve Demokrasi' Kolokyumu", **Laiklik ve Demokrasi**, Der.: İbrahim Ö. Kaboğlu, İmge Kitabevi, Ankara.
- Tanör, Yüzbaşıoğlu, **1982. Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 12.bs., Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Ulusoy, 2019. "Fransız ve Türk Laiklik Anlayışlarının Karşılaştırılması", <http://www.libertedownload.com>
- Yazıcıoğlu, 2014. "Fransa'da Laikliğin Tarihi", <http://sunar.canalblog.com/archives/2014/04/09/29629081.htm>